

सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालयमा वित्तीय व्यवस्थापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन
विशिष्टीकरण स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको
शोधकार्य (५९८) को आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको
शोधपत्र

शोधकर्ता

बालेश्वर यादव

त्रि.वि. दर्ता नं. ३६-००२४२६

परीक्षा क्रमाङ्क: २१८००३५/२०६६

क्याम्पस रोल नं.: २४६/०६४/०६५

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

२०७३

सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालयमा वित्तीय व्यवस्थापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन
विशिष्टीकरण स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको
शोधकार्य (५९८) को आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको
शोधपत्र

शोधकर्ता

बालेश्वर यादव

त्रि.वि. दर्ता नं. ३६-००२४२६

परीक्षा क्रमाङ्क: २१८००३५/२०६६

क्याम्पस रोल नं.: २४६/०६४/०६५

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

२०७३

शोधपत्र बुझाएको मिति

२०७२/१०/११

(२५ जनवरी, २०१६)

शोधपत्र भाइभा मिति

२०७३/०३/२३

(७ जुलाई, २०१६)

जनता बहुमुखी क्याम्पस

☎ ०२५-५८१३००
५८००६४

इटहरी, सुनसरी
स्थापित : २०४५

प.सं. :
च.नं.:

(त्रिभुवन विश्वविद्यालय र उ.मा.शि.परिषदबाट सम्बन्धन प्राप्त)
विज्ञान, व्यवस्थापन, मानविकी तथा शिक्षाशास्त्र सङ्काय

मिति : २०७२/१०/११

सिफारिस पत्र

प्रस्तुत शोधपत्र जनता बहुमुखी क्याम्पस शिक्षाशास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गत एम.एड. दोस्रो वर्षका छात्र बालेश्वर यादवले सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालयमा वित्तीय व्यवस्थापन शीर्षकमा मेरो प्रत्यक्ष मार्गदर्शनमा रही तयार गर्नुभएको हो । यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

श्री विमल नेपाल

शोध निर्देशक

प्रतिबद्धता पत्र

यो शोध पत्र नियमानुसार तयार गरेको हुँ । यो शोध पत्र तयारको लागि आवश्यक अध्ययन क्षेत्र नियमानुसार छनौट गरी जनसंख्या, नमूना र नमूना छनौट रणनीति, तथ्यांक संकलनका विधिहरु आफैले ढाँचा निर्माण गरी तयार गरेको छु । अध्ययनको लागि तथ्यांक संकलन सुनसरी जिल्ला धरान उ.म.न.पा. क्षेत्र भित्रका विद्यालयहरुमा कार्यरत शिक्षक, विद्यार्थी, विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट प्रश्नावलीद्वारा आफैँ उपस्थित भई सूचना सङ्कलन गरेको छु र विद्यालय दस्तावेजहरुबाट सूचना सङ्कलन गरेको छु । यो अध्ययन पूरा गर्न सुरु देखि तयार नहुन्जेल स्वयं आफैले मिहिनेत र अध्ययन गरी नियम संगत तरिकाले तयार गरेको हुँ । म आफैले गरेको प्रमाण आवश्यक परे सो प्रमाण पेश गर्न तयार छु भनी प्रतिबद्धता गर्दछु ।

मिति : २०७२, माघ

बालेश्वर यादव

शोध कर्ता

कृतज्ञता

यो शोध अध्ययन त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्ष शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालयमा वित्तीय व्यवस्थापन विषयमा गरिएको हो ।

यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा महत्वपूर्ण सल्लाह सुभावा एवम् अमूल्य समय दिई अभिमुखीकरण कार्य देखि अन्तिम चरणसम्म आवश्यक निर्देशन समेत प्रदान गर्नु हुने जनता बहुमुखी क्याम्पस इटहरीका शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागका विभागीय सदस्य आदरणीय गुरु श्री विमल नेपालप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । जनता बहुमुखी क्याम्पस शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख श्री टोलनाथ काफ्लेप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी अध्ययनका क्रममा महत्वपूर्ण सहयोग गर्नुहुने गुरु श्री वेणु सिटौलाप्रति पनि कृतज्ञ छु ।

अध्ययनलाई अगाडि बढाउने क्रममा सहयोग पुर्याउनु हुने संलग्न विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षज्यूहरू, प्रधानाध्यापकज्यूहरू, शिक्षकहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । अध्ययनका क्रममा तथ्याङ्कहरू उपलब्ध गराएर सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण अभिभावक हरूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई कम्प्युटर टाइप तथा शुद्धाशुद्धी गरी सहयोग पुर्याउनु हुने सहकर्मी मित्र श्री चन्द्र संस्कृत उ.मा.वि. धरान १६, मा कार्यरत माध्यमिक शिक्षक श्री गोविन्दप्रसाद निरौला ज्यू प्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

शोध कर्ता

बालेश्वर यादव

मिति : २०७२ चैत्र

शोधसार

प्रस्तुत शोध पत्रको शीर्षक सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालयमा वित्तीय व्यवस्थापन हो । प्रस्तुत अध्ययनमा सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालयमा वित्तीय व्यवस्थापनको अवस्था पहिचान गर्नु, उच्च माध्यमिक विद्यालयको वित्तीय स्रोतहरुको खोजी गर्नु, विद्यालयको वित्तीय व्यवस्थापनमा देखा परेका समस्याहरु पत्ता लगाउनु, वित्तीय व्यवस्थापनका समस्या समाधानका उपायहरु सुझाउनुजस्ता उद्देश्यहरु रहेका छन् ।

सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालयमा वित्तीय व्यवस्थापनबारे अध्ययन गर्दा यससँग सम्बन्धित विभिन्न साहित्यहरुको पनि अध्ययन गरिएको छ । सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकनका क्रममा फ्रेडरिक विन्स्लो टेलरद्वारा प्रतिपादित वैज्ञानिक व्यवस्थापनको सिद्धान्त तथा मानव सम्बन्ध सिद्धान्तमा आधारित रही यो अनुसन्धान कार्य गरिएको छ । त्यसैगरी सम्बन्धित साहित्यहरुको पनि अध्ययन अनुसन्धान गरी यस अध्ययनलाई सार्थक बनाइएको छ ।

यो शोधकार्यलाई पूरा गर्न मिश्रित अनुसन्धानात्मक ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ । यी उद्देश्यहरु पूरा गर्न सुनसरी जिल्ला अन्तर्गत धरान स्रोत केन्द्रका ९ वटा सामुदायिक उ.मा.वि.हरु मध्ये उद्देश्यमूलक नमुना छनौटको आधारमा ४ वटा विद्यालयहरुको ४ जना प्र.अ., ४ जना वि.व्य.स. तथा शिक्षक, अभिभावकलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ । प्रस्तुत शोधपत्र व्याख्यात्मक र वर्णनात्मक शैलीमा लेखिएको छ । प्राप्त सूचना तथा तथ्यांकलाई तालिकीकरण गरी सम्बन्धित सिद्धान्त तथा साहित्यका आधारमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । अध्ययनका साधनका रूपमा अभिलेखको अध्ययन, समुह छलफल, तथ्यांक फारम, अन्तरवार्ता फारम (प्रश्नावली) लाई प्रयोग गरिएको छ । धेरै जसो सूचना तथा तथ्यांक संकलन कार्य अनुसन्धानकर्ता स्वयम् उपस्थित भई गरिएको छ भने कतिपय सूचना र जानकारी सहयोगी प्र.अ., शिक्षक तथा वि.व्य.स. अध्यक्ष मार्फत् संकलन गरिएको छ । तथ्यांकको व्याख्या, विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण गर्दा आफ्नो ज्ञान, सीप, क्षमता र अनुभवको भरमग्दुर उपयोग गरिएको छ ।

यस अध्ययनको प्राप्तिका रूपमा सामुदायिक उ.मा.वि.हरुमा वित्तीय व्यवस्थापन सन्तोषजनक पाइयो । प्र.अ.हरुले सरकारी स्रोतबाट आएका अनुदान रकमलाई शीर्षक बमोजिम नै खर्च गरेको पाइयो । आन्तरिक स्रोतमा शुल्क, स्थायी सम्पत्ति, बैक मौज्दात आदिबाट प्राप्त रकमले विद्यालयको भौतिक सुधार गरेको तथा स्थानीय निकायबाट दिने अनुदान रकम नियमित नभएकोले विद्यालयले सोचे जस्तो गर्न नसकेको पाइयो । विद्यालयको वार्षिक योजना बनाई वि.व्य.स. सँग छलफल गरी, निर्णय गरी प्र.अ.ले कार्य गरेको पाइयो । त्यस्तै सामाजिक परीक्षण वर्षेनी नगराएको तथा लेखा परीक्षण वर्षेनी लेखा परीक्षक मार्फत् गराएको पाइयो । लेखा परीक्षणलाई कतिपय विद्यालयमा अभिभावक भेला बोलाई सार्वजनिक नगरेको पाइयो । सामुदायिक उ.मा.वि.मा वित्तीय व्यवस्थापन पक्ष विस्तारै सुधारोन्मुख रहेको देखियो ।

सामुदायिक उ.मा.वि.हरुमा केहीमा वित्तीय स्रोतहरुको राम्ररी खोजी गरी सदुपयोग गरेको पाइयो भने कतिपय विद्यालयहरुमा वित्तीय स्रोतहरुको सही पहिचान गर्न नसकेको समेत देखियो । वित्तीय स्रोतहरुको खोजी गरी वित्तीय व्यवस्थापन गरेको विद्यालयको स्तर राम्रो देखियो भने खोजी नगरिएको विद्यालयको अवस्था नाजुक रहेको देखियो ।

त्यस्तै प्रस्तुत शोधकार्यको सुझावको रूपमा कक्षा ११ र १२ मा शिक्षकको दरबन्दी थप गर्नु पर्ने, मितव्ययी भएर खर्च गर्नु पर्ने, विद्यालयमा आर्थिक कुराहरुमा हिसाब राख्न लेखापालको व्यवस्था गर्नु, सरकारी स्रोतबाट अनुदानलाई शीर्षक अनुसार खर्च गर्नु, वार्षिक योजना बनाएर खर्च गर्नु, आय व्ययको वार्षिक योजना बनाउदा वि.व्य.स., शिक्षक तथा प्र.अ. सम्मिलित समिति गठन गरेर, छलफल गरेर बनाउनु पर्ने, स्थानीय निकायले दिने अनुदानलाई नियमित बनाउन प्र.अ.ले पहल गर्नु, प्रभावकारी कार्य योजना बनाउनु पर्ने, वर्षेनी सामाजिक परीक्षण तथा लेखा परीक्षण गराई यसलाई अभिभावक भेलामा सार्वजनिक गर्नु पर्ने आदि प्रमुख रूपमा रहेको देखिन्छ ।

विषय सूचि

आवरणपृष्ठ	
प्रतिबद्धता पत्र	क
सिफारिस पत्र	ख
स्वीकृतिपत्र	ग
कृतज्ञताज्ञापन	घ
शोधसार	ङ
विषय सूची	छ
तालिका सूची	ट

परिच्छेद एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	८
१.३ अध्ययनको औचित्य	९
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	१०
१.५ अनुसन्धान प्रश्नहरू	११
१.६ .अध्ययनको परिसीमा	११
१.७ मुख्य शब्दावलीहरूको परिभाषा	१२

परिच्छेद दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सैद्धान्तिक खाका	१३
२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१४
२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता	१६

२.४ अवधारणात्मक खाका	१७
----------------------	----

परिच्छेद तीन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धान ढाँचा	१९
३.२ अध्ययनका जनसंख्या, नमूना र नमूना रणनीति	१९
३.२.१ जनसंख्या	१९
३.२.२ नमूना र नमूना रणनीति	१९
३.३ अध्ययनको क्षेत्र	१९
३.४ तथ्यांक संकलनका साधनहरु	१९
३.४.१ प्रश्नावली	२०
३.४.२ लक्षित छलफल	२०
३.४.३ अभिलेख अध्ययन	२०
३.५ तथ्यांकका स्रोतहरु	२०
३.५.१ प्राथमिक स्रोत	२०
३.५.२ सहायक स्रोत	२०
३.६ तथ्यांक संकलन विधि	२०
३.७ तथ्यांकको व्याख्या र विश्लेषण विधि	२१

परिच्छेद चार

नतिजाको छलफल

४.१ सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालयमा वित्तिय व्यवस्थापनको अवस्था	२२
४.१.१ सरकारी अनुदानको अवस्था	२२
४.१.२ शिक्षक तलबभत्ताको स्थिति	२४
४.१.३ छात्रवृत्तिको स्थिति	२४

४.१.४ विद्यालय व्यवस्थापनमा प्राप्त रकमको स्थिति	२५
४.१.५ भौतिक निर्माणमा प्राप्त रकमको स्थिति	२७
४.१.६ आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त रकमको स्थिति	२७
४.१.७ स्थानीय निकायबाट प्राप्त रकमको स्थिति	२८
४.१.८ गैर सरकारी संस्थाबाट प्राप्त रकमको स्थिति	२९
४.२ विद्यालयको वित्तीय स्रोतहरूको स्थिति	३०
४.३ विद्यालयको वित्तीय व्यवस्थापनका समस्याहरू	३२
४.३.१ सरकारबाट दिने अनुदान अपुग हुनु	३२
४.३.२ स्थानीय निकायबाट दिने अनुदान नियमित रूपमा नआउनु	३३
४.३.३ विद्यार्थी शुल्क पर्याप्त नहुनु	३३
४.३.४ वित्तीय स्रोतको कार्यान्वयन पारदर्शिता नहुनु	३४
४.३.५ विभिन्न स्रोतहरूबाट प्राप्त रकम समयमै विद्यालयको खातामा जम्मा नहुनु	३४
४.३.६ शिक्षाका लागि थप राजश्वका स्रोतहरूको खोजी	३४
४.३.७ प्रभावकारी विनियोजन र खर्चको व्यवस्थापन	३४
४.३.८ मितव्ययिताको अभाव	३५
४.३.९ वित्तीय स्रोतहरूको व्यापक खोजी नगरिनु	३५
४.४ विद्यालयको वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरू	३६
४.४.१ सरकारी अनुदानको नियमितता	३६
४.४.२ विद्यालय बजेट व्यवस्थापन	३७
४.४.३ विद्यार्थीको अनुपातमा दरबन्दी मिलान र व्यवस्थापन	३७
४.४.४ विद्यालयको वित्तीय कारोबारमा पारदर्शिता कायम हुनुपर्ने	३८

४.४.५ विद्यालय र समुदायको जवाफदेहिता बढाउने	३८
४.५.६ वित्तीय स्रोत व्यवस्थापनप्रति सरकारको जवाफदेहिता	३८
४.४.७ खर्चमा मितव्ययीता अपनाउने	३९
४.४.८ जवाफदेहिता	३९

परिच्छेद पाँच

निष्कर्ष तथा सुझावहरु

५.१ निष्कर्ष	४३
५.२ सुझावहरु	४५
५.२.१ नीतिगत तह	४५
५.२.२ अभ्यास तह	४६
५.२.३ अनुसन्धान तह	४७

सन्दर्भसूची

अनुसूचीहरु

तालिका सूची

तालिका १	सरकारी अनुदानको स्थिति विवरण	२३
तालिका २	शिक्षक तलबभत्ताको स्थिति विवरण	२४
तालिका ३	छात्रवृत्तिको स्थिति विवरण	२५
तालिका ४	विद्यालय व्यवस्थापनमा प्राप्त रकमको स्थिति	२६
तालिका ५	भौतिक निर्माणमा प्राप्त रकमको स्थिति	२७
तालिका ६	आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त रकमको व्यवस्थापन विवरण	२८
तालिका ७	स्थानीय निकायबाट प्राप्त रकमको स्थिति	२९